

— — — — —

Wprowadzenie

Monografia pt. *Polacy o Włochach – Włosi o Polakach. Język, literatura, kultura. I polacchi dicono degli italiani – gli italiani dicono dei polacchi. Lingua, letteratura, cultura* jest efektem realizacji projektu o tej samej nazwie w programie Promocja języka polskiego Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej (nr wniosku BJP/PJP/2024/1/00007). W ramach projektu podjęto współpracę między Uniwersytetem Łódzkim, reprezentowanym przez Wydział Filologiczny, a Uniwersytetem w Weronie, reprezentowanym przez Wydział Języków i Literatur Obcych (Università degli Studi di Verona, Dipartimento di Lingue e Letterature Straniere). Celem projektu (zgodnie z wytycznymi programu NAWA) jest promowanie i popularyzowanie języka polskiego i kultury polskiej poza granicami kraju. Taki sam cel przyświeca wykładom znajdującym się w niniejszym opracowaniu.

Nasz partner w projekcie – Wydział Języków i Literatur Obcych – bardzo chętnie otworzył się na kooperację. Tym bardziej, że na włoskim wydziale nie ma polonistyki, a slawistykę wypełnia filologia rosyjska. Odczyty, które zaoferowaliśmy stronie włoskiej, musiały przystawać do poziomu wiedzy tamtejszych studentów slawistyki, a zarazem być zachętą do otwarcia na filologię polską. Miały one charakter popularyzatorski i dydaktyczny. Wygłaszane były w języku polskim i tłumaczone na włoski. Wykłady odbywały się stacjonarnie, podczas wizyty zespołu projektowego na Uniwersytecie w Weronie (24–28 lutego 2025 r.), a następnie były kontynuowane w formie zdalnej (marzec–maj 2025 r.). Tematy zaproponowane werońskim słuchaczom spotkały się z pozytywnym i ciepłym odbiorem. Znaczna część wykładów stanowi podstawę niniejszej monografii. Treści wystąpień zostały tak dobrane, by przedstawiały długą już tradycję kontaktów polsko-włoskich oraz jej trwałość we współczesnej polskiej kulturze, a także by odpowiadały zainteresowaniom naukowym ich autorów. Twórcami tekstów są pracownicy naukowo-dydaktyczni Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego, zatrudnieni w Instytucie Filologii Polskiej i Logopedii, reprezentujący dwie dyscypliny: językoznawstwo (dr hab. prof. UŁ Magdalena Pietrzak, dr hab. prof. UŁ Anna Lenartowicz-Zagrodna, dr Magdalena Wismont) i literaturoznawstwo (dr hab. prof. UŁ Maria Berkan-Jabłońska, dr hab. prof. UŁ Małgorzata Mieszek, dr hab. prof. UŁ Adam Mazurkiewicz, dr Karolina Kołodziej). Nad poprawnością tłumaczeń na język włoski czuwali italianiści z Instytutu Romanistyki UŁ: dr Katarzyna Kowalik i – jako native speaker – dr Stefano Cavallo.

— — — — —

Opracowanie nie rości sobie prawa ani do całościowego, ani do wyczerpującego omówienia problemów mieszczących się w zakresie polsko-włoskich kontaktów kulturowych. Stanowi jedną z możliwych propozycji przedstawienia tego zagadnienia. Zależało nam na odświeżeniu pewnych tematów i podaniu ich w atrakcyjnej formie. By zachować przystępny i otwarty charakter publikacji, przygotowując poszczególne części, zrezygnowano z pełnego aparatu naukowego (m.in. zminimalizowano liczbę przypisów, wykorzystano istniejące pozycje naukowe). Treści zawarte w rozdziałach są znane polonistom, były już przedmiotem pogłębionych badań, jednakże dla studentów werońskich (czy ogólnie włoskich czytelników) będą to nowe zagadnienia. Artykuły mogą zatem pełnić funkcję wprowadzenia do poznania relacji polsko-włoskich, a w konsekwencji do późniejszych studiów. Służyć temu będzie dołączona do opracowań tematycznych bibliografia, która zawiera zarówno literaturę przywoływaną w wykładach, jak i wskazówki lekturowe. Chcąc zachęcić czytelników – zarówno włoskich, jak i polskich studiujących italianistykę lub kierunki pokrewne – do wnikliwszych studiów, umieściliśmy w treści artykułów linki odsyłające do materiałów internetowych (tekstów, artykułów, obrazów, filmów itp.). Wersja elektroniczna publikacji umożliwia skorzystanie z tych narzędzi edukacyjnych. Z myślą – zwłaszcza o naszych włoskich czytelnikach – cytaty, fragmenty najstarszych tekstów zostały zmodernizowane zgodnie z zasadami dla wydań popularnonaukowych (typu B), sformułowanymi w *Zasadach wydawania tekstów staropolskich*. Projekt, oprac. K. Górski, J. Woronczak (Wrocław 1955).

Wszystkie wykłady są prezentowane w dwu wersjach językowych – polskiej i włoskiej. Po tekście polskim następuje włoski. Taki układ ułatwia lekturę, zwłaszcza osobom znającym oba języki. Jest też korzystniejszy dla czytelników chcących doskonalić swoje umiejętności językowe. Obie wersje zasadniczo są tożsame. Zasadniczo, bowiem w niektórych włoskich wersjach tekstów wprowadzono czytelniejszy, łatwiejszy w odbiorze sposób prezentacji przykładów. Skorzystaliśmy tu z rad dra Stefana Cavalla.

Bloki tematyczne monografii – język, literatura, kultura – odpowiadają tytułowi projektu. W części sprofilowanej językoznawczo znalazły się wykłady poświęcone głównie leksyce i paremii oraz historii języka polskiego. Dwa pierwsze teksty dotyczą polszczyzny historycznej. Pierwszy Magdaleny Pietrzak traktuje o początkach (jeszcze przedpiśmiennych) języka polskiego. Studentowi włoskiemu przybliżone są najważniejsze wydarzenia historyczne, które odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu się naszego języka. Drugi z kolei tekst poświęcony jest łacińsko-polskim kontaktom językowym. Łacina nie tylko dała początek językom romańskim, lecz także była pierwszym językiem polskich elit. O jej losach i znaczeniu w polskiej kulturze traktuje wykład Anny Lenartowicz-Zagrodnej. Kolejne teksty mówią o językowych zależnościach między polszczyzną a włoszczyzną. O zapożyczeniach włoskich obecnych w polszczyźnie od XVI w. aż do XIX w. oraz o leksyce włoskiej w polskim słownictwie kulinarnym traktują dwa wykłady Magdaleny Pietrzak. O podobieństwach i różnicach między Polakami a Włochami świadczą zasoby paremiologiczne oraz idiomy obecne w naszej komunikacji – ta z kolei tematyka znalazła odzwierciedlenie w pracach Magdaleny Wismont. Językoznawczy blok wykładów zamyka tekst Magdaleny Pietrzak poświęcony reportażom Henryka Sienkiewicza z włoskich wypraw (do Wenecji, Rzymu i Nervi). Pierwszy polski noblista był prawdziwym miłośnikiem Italii, którą nazwał swoją drugą ojczyzną.

— — — — —

Część poświęconą literaturze otwierają dwa teksty Małgorzaty Mieszek. Pierwszy z nich traktuje o polsko-włoskich relacjach na gruncie literackim od XVI do XVIII w., przybliża zjawisko *grand tour*, czyli masowych wyjazdów mieszkańców Rzeczypospolitej do Italii, analizuje inspiracje literaturą i kulturą włoską na przykładzie twórczości Klemensa Janicjusza, Łukasza Górnickiego i Piotra Kochanowskiego. Drugi wykład poświęcony został wpływowi, jakie twórczość Giambatisty Mariniego wywarła na polskich twórców barokowych w zakresie poetyki, stylistyki i tematyki. Analizie poddano wybrane dzieła m.in. Jana Andrzeja Morsztyna i Stanisław Herakliusza Lubomirskiego. Kolejne dwa wykłady, autorstwa Marii Berkan-Jabłońskiej, podejmują zagadnienie wpływów literatury i kultury Włoch na pokolenie polskich romantyków i po-romantyków. Autorka ukazuje drogi inspiracji oraz to, jak kultura śródziemnomorska definiowała świat wyobraźni i wartości polskich autorów. W trzecim z kolei wykładzie Maria Berkan-Jabłońska analizuje wiersze-ekfrazy wybranych poetów polskich, które nawiązują do włoskich dzieł sztuki. Wśród omawianych autorów znaleźli się Maria Konopnicka, Tadeusz Kubiak, Jarosław Iwaszkiewicz, Wisława Szymborska i Zbigniew Herbert. Blok poświęcony literaturze zamyka wykład Adama Mazurkiewicza, w którym przybliżona została sylwetka i bogata twórczość Stanisława Lema. Badacz zwrócił uwagę na wkład pisarza w rozwój literatury fantastycznej oraz nowoczesnej refleksji cywilizacyjnej.

Blok tematyczny o kulturze otwierają dwa wykłady autorstwa Małgorzaty Mieszek. W pierwszym przybliżona została sylwetka hetmana Jana Zamoyskiego, jednej z ważniejszych osób w szesnastowiecznej Rzeczypospolitej. W tekście pokazano, jak kilkuletni pobyt w Padwie, odbyte tam studia, zdobyte doświadczenie i nawiązane kontakty zaowocowały w całym dorosłym życiu Zamoyskiego zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i kulturalnej. Drugi wykład Małgorzaty Mieszek omawia relacje polsko-włoskie na płaszczyźnie dynastycznej, dyplomatycznej i politycznej oraz pokazuje, w jaki sposób owe kontakty przyczyniły się do inkorporowania elementów kulturalnych i obyczajowych tak w Polsce, jak i we Włoszech. W zamykającym monografię wykładzie Karolina Kołodziej przybliża z kolei sylwetki pięciorga polskich laureatów Literackiej Nagrody Nobla: Henryka Sienkiewicza, Władysława Stanisława Reymonta, Czesława Miłosza, Wisławy Szymborskiej i Olgi Tokarczuk. W swoim tekście autorka przypomniła okoliczności przyznania kolejnych nagród oraz powody, dla których Akademia Szwedzka nagrodziła Polaków.

Monografię *Polacy o Włochach – Włosi o Polakach. Język, literatura, kultura* dopełni wybór tekstów źródłowych ukazujących polsko-włoskie kontakty kulturowe. Obie publikacje, choć stanowią oddzielne propozycje lekturowe, mogą wzajemnie się uzupełniać i wspierać.

Liczymy, że niniejsze opracowanie znajdzie czytelników nie tylko wśród studentów werońskiej i łódzkiej uczelni, lecz także spotka się z ciepłym przyjęciem każdego, kto zainteresowany jest zarówno włoską, jak i polską kulturą oraz naszym wspólnym dziedzictwem.

Redaktorki tomu
Małgorzata Mieszek
Małdalena Pietrzak (kierownik projektu)

Introduzione

La monografia intitolata *Polacy o Włochach – Włosi o Polakach. Język, literatura, kultura. I polacchi dicono degli italiani – gli italiani dicono dei polacchi. Lingua, letteratura, cultura* è il risultato della realizzazione del progetto omonimo nell'ambito del programma Promozione della lingua polacca dell'Agenzia Nazionale per lo Scambio Accademico (numero di domanda BJP/PJP/2024/1/00007). All'interno del progetto è stata avviata una collaborazione tra l'Università di Łódź, rappresentata dalla Facoltà di Filologia, e l'Università degli Studi di Verona, rappresentata dal Dipartimento di Lingue e Letterature Straniere (Università degli Studi di Verona, Dipartimento di Lingue e Letterature Straniere). L'obiettivo del progetto (in conformità con le linee guida del programma NAWA) è quello di promuovere e diffondere la lingua e la cultura polacca al di fuori dei confini nazionali. Lo stesso obiettivo è perseguito dalle lezioni contenute nel presente documento.

Il nostro partner nel progetto, il Dipartimento di Lingue e Letterature Straniere, si è dimostrato molto disponibile alla collaborazione. Tanto più che nel dipartimento italiano non esiste un corso di polonistica, mentre quella di slavistica è dedicata alla filologia russa. Le lezioni che abbiamo offerto alla parte italiana nell'ambito del progetto dovevano essere adeguate al livello di conoscenza degli studenti di slavistica locali e allo stesso tempo costituire un incentivo a proseguire gli studi. Avevano carattere divulgativo e didattico. Sono state tenute in lingua polacca e tradotte in italiano. Le lezioni si sono svolte in presenza, durante la visita del team del progetto all'Università di Verona (24–28 febbraio 2025), e sono poi state proseguite in forma telematica (marzo–maggio 2025). Gli argomenti proposti agli studenti veronesi hanno ricevuto un'accoglienza positiva e calorosa. Gran parte delle lezioni costituisce la base della presente monografia. I contenuti delle presentazioni sono stati selezionati in modo da rappresentare la lunga tradizione dei contatti Italia-Polonia e la sua continuità nella cultura polacca contemporanea, nonché da corrispondere agli interessi scientifici dei loro autori. Gli autori dei testi sono docenti e ricercatori della Facoltà di Filologia dell'Università di Łódź, impiegati presso l'Istituto di Filologia Polacca e Logopedia, che rappresentano due discipline: la linguistica (dr hab. prof. UŁ Magdalena Pietrzak, dr hab. prof. UŁ Anna Lenartowicz-Zagrodna, dr Magdalena Wismont) e la letteratura (dr hab. prof. UŁ Maria Berkan-Jabłońska, dr hab. prof. UŁ Małgorzata Mieszek, dr hab. prof. UŁ Adam Mazurkiewicz, dr Karolina Kołodziej). La correttezza delle traduzioni in italiano è stata garantita dagli italianisti dell'Istituto di Romanistica dell'Università di Łódź – dr Katarzyna Kowalik, e, in qualità di madrelingua, dr Stefano Cavallo.

Naturalmente, il presente studio non pretende di fornire una trattazione completa ed esauritiva delle questioni relative ai contatti culturali tra Polonia e Italia. Esso costituisce piuttosto una delle possibili proposte di presentazione di tale argomento. Il nostro intento era quello di riproporre alcuni temi in una forma accattivante. Per mantenere il carattere accessibile e aperto della pubblicazione, nell'elaborazione delle singole parti si è rinunciato a un apparato scientifico completo (tra l'altro, è stato ridotto al minimo il numero di note a piè di pagina e sono stati utilizzati studi già esistenti). Le ricerche presentate in ciascun intervento sono note ai polonisti, sono già stati oggetto di studi approfonditi, ma allo stesso tempo possono costituire elemento di novità per gli studenti veronesi (o in generale per il lettore italiano). Gli

articoli possono quindi servire come introduzione alla conoscenza delle relazioni italo-polacche e, di conseguenza, a successivi studi. A tal fine può essere utile la bibliografia allegata agli studi tematici, che contiene sia la letteratura citata nelle lezioni, sia anche suggerimenti di lettura. Al fine di incoraggiare i lettori, sia italiani che polacchi, che studiano italianistica o materie affini, a uno studio più approfondito, abbiamo inserito nei contenuti degli articoli dei link che rimandano a materiali disponibili su internet (testi, articoli, immagini, filmati, ecc.). La versione elettronica della pubblicazione consente di utilizzare questi strumenti didattici. Pensando in particolare ai nostri lettori italiani, le citazioni e i brani dei testi più antichi sono stati modernizzati secondo le regole per le edizioni divulgative (tipo B), formulate nelle *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt* [Regole per la pubblicazione di testi in polacco antico. Progetto], a cura di K. Górski, J. Woronczak (Wrocław 1955).

Tutte le lezioni sono presentate in due versioni linguistiche: polacco e italiano, in quest'ordine. Tale struttura facilita la lettura, soprattutto per chi conosce entrambe le lingue, ed è anche più vantaggiosa per i lettori che desiderano perfezionare le proprie competenze linguistiche. Le versioni sono sostanzialmente identiche, al netto dei rari interventi, in fase di traduzione dal polacco all'italiano, che sono stati adottati per agevolare la leggibilità e la facilità di comprensione. A questo proposito ci siamo avvalsi dei consigli del dr Stefano Cavallo.

I blocchi tematici della monografia – lingua, letteratura, cultura – corrispondono al titolo del progetto. Nella parte dedicata alla linguistica sono presenti lezioni dedicate principalmente alla lessicologia, alla paremia e alla storia della lingua polacca. I primi due testi riguardano la lingua polacca storica. Il primo, di Magdalena Pietrzak, tratta delle origini (ancora pre-scritte) della lingua polacca. Allo studente italiano vengono presentati i principali eventi storici che hanno avuto un ruolo significativo nella formazione della nostra lingua. Il secondo testo è dedicato ai contatti linguistici tra il latino e il polacco. Il latino non solo diede origine alle lingue romanze, ma è stato anche la prima lingua delle *élite* polacche. Il suo destino e il suo significato nella cultura polacca sono trattati nella lezione di Anna Lenartowicz-Zagrodna. I testi successivi parlano delle dipendenze linguistiche tra il polacco e l'italiano. Due lezioni di Magdalena Pietrzak trattano dei prestiti italiani presenti nella lingua polacca dal XVI al XIX secolo e del lessico italiano nel vocabolario culinario polacco. Le somiglianze e le differenze tra polacchi e italiani sono testimoniate dai paremi e dagli idiomi presenti nella nostra comunicazione, un tema che trova riscontro nei lavori di Magdalena Wismont. Questo blocco di conferenze si conclude con il testo di Magdalena Pietrzak dedicato ai reportage di Henryk Sienkiewicz sui suoi viaggi in Italia (a Venezia, Roma e Nervi). Il primo premio Nobel polacco era anche un vero amante dell'Italia, che definì come la sua seconda patria.

La sezione dedicata alla letteratura si apre con due testi di Małgorzata Mieszek. Il primo tratta delle relazioni italo-polacche in campo letterario dal XVI al XVIII secolo, illustra il fenomeno del “grand tour”, ovvero i viaggi di massa dei cittadini della Repubblica Polacca in Italia, e analizza le ispirazioni della letteratura e della cultura italiana sull'esempio delle opere di Klemens Janicjusz, Łukasz Górnicki e Piotr Kochanowski. Il secondo intervento è dedicato all'influenza che l'opera di Giambattista Marino esercitò sugli autori barocchi polacchi in termini di poetica, stilistica e tematica. Sono state analizzate opere selezionate,

tra cui quelle di Jan Andrzej Morsztyn e Stanisław Herakliusz Lubomirski. Le due lezioni successive, tenute da Maria Berkan-Jabłońska, affrontano il tema dell'influenza della letteratura e della cultura italiana sulla generazione dei romantici e post-romantici polacchi. L'autrice mostra le vie dell'ispirazione e come la cultura mediterranea abbia definito il mondo dell'immaginazione e dei valori degli autori polacchi. Nella terza conferenza, Maria Berkan-Jabłońska analizza ecfrasi poetiche di alcuni poeti polacchi, che fanno riferimento alle opere d'arte italiane. Tra gli autori proposti figurano Maria Konopnicka, Tadeusz Kubiak, Jarosław Iwaszkiewicz, Wisława Szymborska e Zbigniew Herbert. Il blocco dedicato alla letteratura si conclude con la lezione di Adam Mazurkiewicz, che ha presentato la figura e la ricca produzione di Stanisław Lem. L'autore ha sottolineato il contributo dello scrittore allo sviluppo della letteratura fantastica e della riflessione moderna sulla civiltà.

Il blocco tematico sulla cultura è aperto da due interventi di Małgorzata Mieszek. Il primo presenta la figura dell'etmano Jan Zamoyski, uno dei personaggi più importanti della Polonia del XVI secolo. Il testo mostra come il soggiorno di alcuni anni a Padova, gli studi compiuti, l'esperienza acquisita e i contatti stabiliti abbiano influenzato tutta la vita adulta di Zamoyski, sia sul piano politico che culturale. La seconda lezione di Małgorzata Mieszek tratta delle relazioni polacco-italiane sul piano dinastico, diplomatico e politico e mostra come tali contatti abbiano contribuito all'incorporazione di elementi culturali e costumistici sia in Polonia che in Italia. Nella lezione che chiude la monografia, Karolina Kołodziej presenta invece i profili di cinque vincitori polacchi del Premio Nobel per la letteratura: Henryk Sienkiewicz, Władysław Stanisław Reymont, Czesław Miłosz, Wisława Szymborska e Olga Tokarczuk. Nel suo testo, l'autrice ha ricordato le circostanze in cui sono stati assegnati i successivi premi e i motivi per cui l'Accademia Svedese ha premiato gli autori polacchi.

La monografia *I polacchi dicono degli italiani – gli italiani dicono dei polacchi. Lingua, letteratura, cultura* sarà completata da una selezione di testi originali che illustrano i contatti culturali tra Polonia e Italia. Entrambe le pubblicazioni, sebbene costituiscano proposte di lettura separate, possono completarsi e sostenersi a vicenda.

Ci auguriamo che questo studio trovi lettori non solo tra gli studenti delle università di Verona e Łódź, ma che sia accolto con favore anche da tutti coloro che sono interessati alla cultura italiana e polacca e al nostro patrimonio comune.

Le redattrici del volume
Małgorzata Mieszek
Magdalena Pietrzak (capo del progetto)